

COOŞBAY (1981)

Tügölbay Sıdıkbekov (1912–1997)

Kaynaklar: Ernis Kıaz. (t.y.). Tügölbay Sıdıkbekov — Cooşbay [Ses kaydı].
YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=q7Q8GGrrcU>

GENEL BİLGİ

Yazar

Tügölbay Sıdıkbekov (1912–1997), günümüzde Kırgızistan'ın Issık-Göl bölgesinde yer alan Keng-Suu köyünde dünyaya gelmiş Kırgız bir yazardır. Kesin doğum tarihi bilinmediğinden, daha sonra kızı tarafından rastgele bir tarihin seçildiği bir aile geleneği aracılığıyla 14 Mayıs'ı doğum günü olarak kabul etmiştir.

1928-1931 yılları arasında Frunze'deki (günümüzdeki adıyla Bişkek) Tarım Teknik Okulu'nda, daha sonra ise Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bulunan Orta Asya Veteriner Enstitüsü'nde eğitim almıştır. Leninci Gençlik (Leninçil Caş) gazetesinde çalışmış (1931–1936), Kırgızistan Yazarlar Birliği'nde danışmanlık görevinde bulunmuş (1937–1947) ve Kırgız Devlet Yayınevi'nde (Kırgızmambas) editörlük yapmıştır (1949–1951).

Sovyet döneminde "milliyetçi yazar" olarak damgalanmış olsa da, daha önce almış olduğu Stalin Ödülü, kendisine yönelik siyasi baskıların sınırlı kalmasını sağlamıştır. Kırgız tarihinin nesnel bir şekilde incelenmesini desteklemiş, Kırgız dilinin gelişimine katkıda bulunmuş ve resmî aksaklıkları açıkça eleştirmiştir. Bu duruşu, bazı araştırmacıların onu "Sovyet dönemi Kırgız muhalifi" olarak nitelendirmesine yol açmıştır.

Yaklaşık yetmiş yıl boyunca Kırgız edebiyatının en önemli figürlerinden biri olmaya devam eden Sıdıkbekov, 19 Temmuz 1997'de Bişkek'te hayatını kaybetmiştir.

Edebî Kariyeri

Tügölbay Sıdıkbekov edebiyat hayatına şair olarak başlamıştır. İlk şiirlerinden biri olan *Bunlar Kim? (Bular Kimder?)*, 1 Mayıs 1930 tarihinde *Leninci Gençlik (Leninçil Caş)* gazetesinde yayımlanmıştır. Kısa bir süre sonra kaleme aldığı *Yaşlı Komuzcu (Çal Komuzçu)* adlı şiiri ise *Hücum (Çabuul)* dergisinde yer almıştır. İlk şiir kitabı *Mücadele (Küröş)* 1933 yılında yayımlanmış, bunu *Kahramanlar (Baatırlar)*, 1936 ve *Şair-Bülbül (Akın-Bülbül)*, 1938 izlemiştir. Aynı dönemde yazar, nesir alanında da eserler vermeye başlamıştır.

Kendi kuşağındaki birçok yazar gibi Sıdıkbekov'un ilk dönem eserleri de Kırgız toplumunda yeni sosyalist düzenin kurulmasıyla ortaya çıkan toplumsal değişimleri, emek hayatını ve dönüşen sosyal ilişkileri konu edinmiştir.

1937-1938 yıllarında iki cilt hâlinde yayımlanan *Keng-Suu (Keng-Suu)*, Kırgız edebiyatının ilk romanlarından biri kabul edilmektedir. Yazar, 1950'li yıllarda bu eseri yeniden gözden geçirmiş ve romanı 1955 ile 1958 yıllarında *Dağlar Arasında (Too Arasında)* adıyla tekrar yayımlamıştır.

Bu dönemde ayrıca *Şair-Bülbül (Akın-Bülbül)*, 1938), *Ala-Too'dan Yedi Kişi (Ala-Toodon Cetöö)*, 1939), *Gece Bekçisinden Haber (Tün Carçısınan Kabar)*, 1939 ve manzum masal türündeki *Açgözlü Baba (Aç Köz Ata)*, 1940) adlı eserlerini kaleme almıştır.

Savaş Günlerinde (Soguş Kündöründö), 1943) adlı öykü derlemesinde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında toplumda öne çıkan dayanışma ve vatanseverlik temalarını işlemiştir.

Yazarın 1938-1940 yılları arasında kaleme aldığı ve 1946 yılında yayımlanan *Temir (Temir)* adlı romanı ise Güney Kırgızistan'da Sovyet iktidarının kuruluş sürecini konu almaktadır.

Sıdıkbekov'un edebî kariyerindeki önemli dönüm noktalarından biri *Bizim Zamanımızın İnsanları* (*Bizdin Zamandın Kışileri*, 1948) adlı romanıdır. Eser ilk olarak *Sovyet Kırgızistanı* (*Sovettik Kırgızstan*, günümüzdeki adıyla *Ala-Too*) dergisinde yayımlanmış, daha sonra Moskova'da Rusça olarak basılmıştır. Roman, 1949 yılında Stalin Ödülü'ne layık görülmüş ve yazarı Kırgız edebiyatının önde gelen isimleri arasına taşımıştır.

Savaş sonrasında çocuk edebiyatına yönelen Sıdıkbekov, *Dağ Çocukları* (*Too Baldarı*, 1953) adlı eserini yayımlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise en önemli eserlerinden biri olan *Kadınlar* (*Zayıptar*) romanını kaleme almıştır. Romanın ilk bölümü *Batırına* (*Batırına*) 1962 yılında yayımlanmış, ikinci bölüm *Geçit* (*Aşuu*) ile birlikte eserin tam metni 1966 yılında okuyucuyla buluşmuştur.

Yazarın sonraki eserleri arasında gençlik temasını işleyen *Akranlar* (*Kurbular*), *İtiraf* (*Sır Açuu*, 1977) ve *Dağlar Arasında* (*Too Arasında*) romanındaki karakterlerden birinin hikâyesini sürdüren *Yımanbay'ın Karakteri* (*Yımanbay Peyili*, 1980) yer almaktadır.

Sıdıkbekov, yaşamının son dönemlerinde kaleme aldığı otobiyografik eserlerinde kendi hayatına ve tecrübelerine yer vermiştir. Bu kapsamda *Yol* (*Col*, 1982) ve *Dağ Geçitlerinde* (*Bel-Beleste*, 1996) adlı eserleri, yazarın yaşamına ışık tutan önemli kaynaklar arasında kabul edilmektedir.

Eser

1981 yılında yayımlanan bu novella, efsanevi Kırgız kuudulu (halk komedyeni) Cooşbay'ın yaşamını ve halk hicvi geleneğini anlatır. Hiciv türündeki eser, geleneksel Kırgız göçebe toplumunda toplumsal eşitsizlikleri, dinî ikiyezlülüğü ve otoritenin kötüye kullanımını mizah ve nükteli bir dille eleştirir.

Arka Plan Komediye Cooşbay Borsol Uulu (yaklaşık 1840–1919)

Cooşbay Borsol Uulu, yaklaşık 1840 yılında günümüz Kırgızistan'ının Ton ilçesine bağlı Döng-Talaa köyünde, varlıklı bir ailede dünyaya geldi. Mizah yeteneği ve keskin dili daha çocukluk yıllarında, 11–12 yaşlarındayken koyun ve keçi güderken kendini göstermeye başladı.

Ağabeyi Bayserke, köyün önde gelen liderlerinden biriydi. Cooşbay'ın birçok mizahi anlatısı Bayserke, onun ailesi, misafirleri ve yakın çevresi etrafında şekillenir. Bu nedenle Bayserke'nin adına Cooşbay'la ilgili pek çok hikâyede rastlanır.

Varlıklı bir aileden gelmesine rağmen Cooşbay çocukluğunda fazla ilgi gören biri olmadı. Açık sözlü, sivri dilli ve alaycı tavrı nedeniyle kimi zaman "yaramaz", kimi zaman da "deli" olarak nitelendirildi. Gençliğinin büyük bölümünü çobanlık yaparak geçirdi ve yaklaşık otuz yaşına kadar evlenmedi. Yaşadığı bu deneyimler onun hayata bakışını şekillendirdi; mizahı ise zamanla toplumsal adaletsizlikleri, kibri, ikiyezlülüğü ve haksızlıkları eleştirdiği güçlü bir ifade aracına dönüştü.

KIŞILAR

Cooşbay — Romanın başkahramanı; keskin zekâsı, hiciv yeteneği ve taklitleriyle tanınan efsanevi bir Kırgız kuudulu (halk komedyeni).

Bayserke — Cooşbay'ın ağabeyi; köyün önde gelen liderlerinden biri, gururlu ve statüsüne önem verir.

Momo Hacı — Cooşbay'ın küçük kardeşi; dinî konularda aşırı hassas, kendini üstün görür

Nurmoldo — Köyün mollası; dinî otoriteyi temsil eden ve Cooşbay'ın nükteli eleştirilerine sıkça hedef olur

Momunbek — Cooşbay'ın evlenmesine yardımcı olan köylülerden biridir.

Erke — Cooşbay'ın eşidir.

Borsol — Cooşbay'ın babasıdır.

Tatına — Bayserke'nin eşidir.

ÖZET

Cooşbay, kahkahayı otoriteye karşı bir güç olarak kullanan, yaşam öyküleriyle halk arasında efsaneleşmiş bir Kırgız kuudulüdür. Ancak o, yalnızca insanları güldüren bir komedyen değil; taklit yeteneği, hazırcevaplığı ve sivri diliyle toplumsal ikiyezlülüğü gözler önüne seren, güçsüzlerin yanında duran bir halk eleştirmenidir.

Kimi zaman statüsüne düşkün ağabeyine kara mizah örnekleriyle ders verir, kimi zaman da inatçı babasını aç köylülere yemek vermeye ikna etmek için yas tutan bir deveyi taklit eder. Bu yönüyle Cooşbay, kuudulün sadece eğlendiren biri değil, toplumun aksayan yönlerini dile getiren önemli bir figür olduğunu gösterir.

Onun mizahının hedefinde çoğu zaman dinî ve toplumsal otoriteler vardır. Yardımlaşma konusunda ikiyüzlü davranan mollaları cesurca eleştirir; samimiyetin, şekilci ve katı uygulamalardan daha değerli olduğunu göstermek için kimi zaman resmî törenlerin düzenini bile bozar.

Andican'ın kalabalık ve karmaşık pazarlarında bile mizahını ve zekâsını kullanarak çevresindekileri fırsatçı araçlardan korumaya çalışır. Manas destanını iyi bilen, doğayı dikkatle gözlemleyen Cooşbay, mizahın aynı zamanda bir bilgelik biçimi olduğunu kanıtlar.

Ölüm döşeğinde bile nüktesini kaybetmeyen Cooşbay, geride Kırgız halkının direngen ruhunu yansıtan kalıcı bir miras bırakır: Gülmenin, hakikati dile getirmenin, adaleti savunmanın ve insanlığı korumanın en güçlü yollarından biri olduğuna dair bir inanç.

OLAYLAR

Cooşbay ve Tay

Cooşbay'ın Yardım Edenlere Duyduğu Sorumluluk Koyunların kırkımının ardından köylüler keçe yapmak ve ip bükmek için bir araya gelmişti. Cooşbay da bu imece usulü çalışmaya katkıda bulunmak istiyordu. Keçe yapan kadınlar ve diğer işlerde çalışan erkekler acıkınca, çalışanlara yemek verilmesi için babasından bir hayvan kesmesini istediler. Ancak babası sessiz kaldı ve bu isteği geri çevirdi. Bunun üzerine Cooşbay içinden, "Madem insanlar için bir hayvan kesmeye yanaşmıyorsun baba, ben de senin tayını kestireceğim," diye geçirdi. Annesi ise kocasını azarlayarak, "Biz keçe yaparken hayvan kesmedin. Başkaları keçe yaptığında keserlerse bize ayıp olur," dedi. Buna rağmen babası, yardıma gelenler için kaymak, ekmek ve sütün yeterli olduğunu savundu.

Cooşbay'ın Kurnaz Planı Babasının inatçılığına içerleyen Cooşbay, koyunların bulunduğu ağıla giderek deve yavrusu gibi ağlamaya başladı. Duyduğu tuhaf ses üzerine babası, "Bu ağlayan deve yavrusu da kimin? Gidin bakın," dedi. Ancak ortada hiçbir deve yavrusu yoktu. Cooşbay bu kez önce yavru deveyi, ardından yavrusunu arayan ana deveyi taklit etti. Babası huzursuzlanmaya başladı; çünkü bir devenin sebepsiz yere bağırmayacağına inanıyordu. Cooşbay ise içinden, "Merak etme baba, yarın o tayı keseceksin," diye düşünerek planını sürdürdü.

Yardımcılar İçin Verilen Ziyafet Bir süre sonra yeniden ağıla dönen Cooşbay, önce deve yavrusunun, ardından genç bir devenin ve son olarak yavrusu için yas tutan bir ana devenin seslerini çıkardı. Daha sonra beyaz bir deve yavrusunun çadırlarının üzerinden atlayarak kısırağın tayını alıp götürdüğünü söyledi. Bunu bir işaret olarak gören annesi, ertesi gün tayın kesilmesini tavsiye etti. Nitekim ertesi gün Cooşbay'ın babası, besili tayı *tülöö* olarak, yani bereket ve korunma amacıyla gerçekleştirilen adak niteliğinde bir kurban olarak kestirdi. Yardıma gelenler ve köylüler etten birlikte yediler; böylece çalışma, neşe ve paylaşım dolu bir şölene dönüştü.

Cooşbay ve Misafirlerin Bıçakları

Bir Toplantıda Cooşbay'ın Hazırcevaplığı Cooşbay'ın nüktedanlığı ve hazırcevaplığı zamanla çevre köylere de yayılmıştı. Onun ününü duyan bazı kişiler, gerçekten anlatıldığı kadar zeki ve komik olup olmadığını görmek için ağabeyi Bayserke'nin evinde bir toplantı düzenlemeye karar verdiler. Misafirler geldikten sonra Bayserke, Cooşbay'ın yalnızca yemek hazırlıklarına yardım etmesini istedi. Kendisi de hazırlıklarla ilgilenmek üzere çadırdan ayrılırken, misafirlere sohbet etmeye devam etmelerini söyledi.

Bu sırada fırsatı değerlendiren Cooşbay, eline bir ibrik alarak sessizce içeri girdi ve misafirlere el yıkamaları için su dökmeye başladı. O sırada henüz et pişirilmemiş, hatta yemek için kesilecek hayvan bile hazırlanmamıştı.

Şöleni Durduran Şaka Misafirler yemek yiyeceklerini düşünerek bıçaklarını çıkarmaya başladıkları sırada, Cooşbay birden Bayserke'ye seslenerek, "Ağabey, çabuk gel! Misafirler birbirlerini

kesmeye hazırlanıyor!" dedi. Bu beklenmedik söz karşısında şaşkına dönen misafirler, ellerindeki bıçakları telaşla sakladılar.

Bayserke içeri girerek, "Kusuruna bakmayın, biraz akılsızdır," diyerek kardeşi adına özür diledi. Ancak misafirler öfkelenmek yerine kahkahalara boğuldular. Cooşbay'ın yaptığı nüktenin inceliğini fark etmişlerdi. Onu sınamak için geldikleri bu genç adamın gerçekten anlatıldığı kadar zeki ve hazırcevap olduğunu anladılar. Şaşkınlıkları kısa sürede hayranlığa dönüştü.

Cooşbay ve Babası

Babaya Bakmayı Öğrenmek Cooşbay'ın babası yaşlandığında, oğluna "Artık bana sen bakacaksın," dedi. Bir gün baba ile oğul birlikte yolculuğa çıktılar. Cooşbay bir süre dinlenmeyi teklif etti. Babası uykuya daldığında, Cooşbay atlarını bilerek nehrin karşı kıyısına geçirdi ve kendisi de uyuyormuş gibi yaptı. Babası uyandığında atların karşı tarafta olduğunu görünce Cooşbay'dan onları geri getirmesini istedi. Cooşbay ise, "Neden suya girip zorlanayım? Baba, sen benim sırtıma bin," dedi.

Alışmak İçin Yapılan Şaka Nehri geçerken Cooşbay aniden hareket edip, "Baba, gıdıklanıyorum!" diye bağırdı. Korkuya kapılan babası ise, "Ayakkabılarıma su doldu!" diye seslendi. Nehri güvenle geçtikten sonra Cooşbay, "Sana yavaş yavaş bakmayı öğrenmezsem, ileride bir dağ geçidinde seni düşürürüm ve rezil olurum," dedi. Olaydan utanan babası, bunu kimseye anlatmamasını rica etti. Cooşbay da, "Sen söylemezsen ben de söylemem. Zaten çok konuştuğum için evlenmeme bile izin vermemiştin," diye karşılık verdi.

Evlilik ve Tuzlu Sözler Oğlu büyüdüğünü fark eden babası, "Seni herkesin önünde rezil etmeden önce evlendirmeliyim," diye düşündü. Cooşbay'a, "Artık tatsız şakalarını bırak, büyüdün," dedi. Cooşbay gülümseyerek, "Peki, bundan sonra sözlerime biraz tuz katacağım," diye cevap verdi. Babası ona atını hazırlayıp köy köy gezerek, mümkünse uzak bir köyden bir gelin bulmasını söyledi. Cooşbay ise, "Yakından evlenmek daha kolay olmaz mı? Tartışmak da barışmak da daha rahat olur," dedi. Babası buna cevap veremedi.

Cooşbay'ın Evlilik Hikâyesi

Momunbek'in Sözü Momunbek köyde sevilen, saygı duyulan bir adamdı ve Cooşbay'a hiçbir zaman küçümseyerek yaklaşmazdı. Yıllar önce ona güzel bir gelin bulacağına söz vermişti. Cooşbay ise şakayla, "Beni yüzüme bakıp seçerler mi ki?" demişti. Momunbek de, "Gözünde toz olup da doğru göremeyen biri değilse, herkes seni severek alır," diye karşılık vermişti. Şimdi gelin arama zamanı geldiğinde Cooşbay, Momunbek'i de yanına alarak yola çıktı. Cooşbay yakışıklı bir gençti, aynı zamanda yaşlıları ve gençleri ustalıklı taklit edebilme yeteneğine sahipti.

Gelin Ararken Verilen Öğütler Yolculuk sırasında Momunbek, Cooşbay'ın yeteneklerini överken onu uyardı: "Senin zekân ve mizahın yüzünden her kız seni beğenebilir, ama dikkat et, sonunda akılsız bir gelin bulmayasın." Cooşbay iç çekerek, "Gelin bulmak sandığımdan zormuş. Bir kızı görür görmez öpmek istersem ne olacak?" dedi. Momunbek ise ona ağırbaşlı davranmasını öğütledi. Cooşbay bu kez, "Gözlerimi kısarsam, ağzımı yamultursam ne olur?" diye sordu. Momunbek gülerek, "Kimi kız sana acır, kimi güler, ama akıllı bir kız görmezden gelir," dedi.

Köy Köy Gelin Arayışı Momunbek'in planına uyarak köy köy dolaştılar. Evlenmemiş bir kız olduğu söylenen her ev için dikkatle bilgi topladılar. Özellikle kızın annesini soruyor, çünkü bir kızın terbiyesinin çoğu zaman annesinden geçtiğine inanıyorlardı. Ayrıca babasını, soyunu ve köydeki itibarını da araştırdılar. Kızların karakterini ve davranışlarını anlamaya çalıştılar. Kimi kızlar gururlu davranıyor, kimileri ise gelenlere pek ilgi göstermiyordu. Bir noktada Cooşbay, "Belki de kendi köyümüzde bir gelin bulsak daha iyi olur," dedi. Tam bu sırada, öküz üzerinde yolculuk eden bir kadın onları gördü ve "Gelin aradığınızı duydum," dedi.

Gelin Bulunuyor Kadın onları köyün kenarındaki bir eve yönlendirdi ve kızı görmelerini tavsiye etti. Bir süre sonra Cooşbay'ın babası, başlık parasını ödemek için yanına hayvanlarını alarak geldi. Evlilik hazırlıkları ilerledi ve kısa sürede köyde, genç damadın gelin evine geleceği duyuldu. Gele-

nek gereği ev halkı, özellikle gelinin yengeleri, onu karşılamak için toplandı. Onu yakından gözlemlemek, şakalarla yoklamak ve karakterini anlamak için çeşitli eğlenceli evlilik geleneklerini uygulamaya hazırdılar.

Damadın Sınanması Cooşbay gelinin köyüne vardığında, gelinin yengeleri onu karşılamak ve geleneklere uygun şekilde gözlemlemek için etrafında toplandı. Cooşbay zaman zaman bir gözünü kısıyor, ağzının bir tarafını hafifçe yamultuyordu. Kadınlardan biri fısıldadı: “Bir gözü biraz kayık gibi.” Bir diğeri, “Ağzı da eğri duruyor,” dedi. Başka biri ise itiraz etti: “Hayır, gayet yakışıklı bir delikanlı.” Bir başkası gülererek, “Bizim damat bayağı tuhaf laflar da ediyor,” dedi. Bazıları ise onu terbiyeli ve saygılı biri olarak değerlendirdi.

Cooşbay’ın Ağırbaşlılığı (Ama Pek de Değil) Cooşbay her ne kadar doğal mizahını göstermek istese de, ciddi ve ağırbaşlı davranmaya çalışıyordu. Ailesindeki kadınlar ona defalarca, yemeklere saldırır gibi davranmamasını, ölçülü yemesini ve görgülü olmasını tembihlemişti. Gelin tarafına giden bir damat olarak saygılı ve kontrollü olması bekleniyordu. Utanç vermemek için elinden geleni yapan Cooşbay, bu öğütlere uymaya çalıştı. Yine de onun şakacı doğası tamamen değişmemişti; insanları güldürme isteğini bastırmakta zorlanıyordu.

Bebek ve Damat O akşam düğün eğlenceleri düzenlendi; ozanlar şarkılar söyledi, misafirler eğlendi. Cooşbay ile gelini de zaman zaman birbirlerine şakalar yaparak, zekâlarını sınadılar. Ertesi gün Cooşbay çadırda yalnız bırakıldı. Gelinin yengelerinden biri bir bebekle geldi ve “Çocuğa biraz bak. Artık çocuklara nasıl bakılacağını da öğrenmelisin,” dedi. Cooşbay ise ağırbaşlı görünmeye çalışarak damada yakışır şekilde sessizce oturdu ve bebeği izledi.

Kaymak, Boorsok ve Cooşbay’ın Nüktesi Bir süre sonra Cooşbay acıkıp sıkılmaya başladı. Çadırın yemek bölümüne doğru yürüdü ve sessizce kaymak kabına uzandı. Tam o sırada aynı kadın geri geldi ve Cooşbay’ın garip yüz ifadesini fark etti. Gözüne ne olduğunu sordu. Cooşbay da hiç istifini bozmadan, “Senin bebek o kadar çok ağladı ki ben de onunla birlikte ağladım, gözüm kaydı. Hatta bebeğine biraz ekşi kaymak vermek istedim,” dedi. Kadın ona inanıp inanmamakta kararsız kaldı, ama elinin kaymak kabında sıkıştığını görünce durumu anladı. “Elini açarsan çıkarırsın,” dedi. Cooşbay’ın kurnazlığına ve hazırcıvıplığına hem şaşırdı hem de güldü. Sonunda ona kaymak ve geleneksel kızarmış ekmek olan boorsoklardan verdi. Düğünden sonra Cooşbay, gelini Erke’yi alarak kendi köyüne götürdü.

Cooşbay’ın Bayserke’nin Evindeki Şakaları

Kesilmiş Atlar Misafirler Bayserke’nin yurduna gelmişti. Soylar konuşuldu, hikâyeler anlatıldı ve misafirler için bir koyun kesildi. Cooşbay’ın ağabeyi Bayserke, ona misafirlerin atlarına bakmasını söyledi. Cooşbay da atlara gece boyunca “özenle” baktı. Sabah olduğunda Bayserke, tüm atların kesilmiş olduğunu gördü. Cooşbay ise sakın bir şekilde, “Bana bakmamı söyledin, ben de baktım,” dedi. Bu durum karşısında utanan Bayserke, misafirlerden özür diledi ve her birine evine dönebilsinler diye kendi atlarından birini verdi. Yaşlı misafirlerden biri ise sadece gülererek, “Nerede kahkaha varsa orada hayat ve bereket vardır,” dedi.

Bayserke’nin Öfkesi Bayserke, misafirler önünde küçük düşürüldüğü için öfkesini kontrol edemedi. “Beni her seferinde rezil etmenin bir yolunu buluyorsun!” diyerek Cooşbay’a bağırdı ve onu kırbaçlamaya başladı. “İşte sana kahkaha!” diyerek vurmaya devam etti. Ancak Cooşbay sakinliğini koruyarak, “Bu kırbaç çok yumuşak, içine pamuk doldurmuş olmalılar,” diye şaka yaptı. Bu sözler Bayserke’yi daha da öfkeliendirdi ve vurmaya devam etti. Cooşbay ise dayak yerken bile onu nükteleriyle kızdırmayı sürdürdü.

Cooşbay’ın Gürültülü Şovu Dayak daha fazla dayanılmaz hale gelince Cooşbay bu kez kendi yöntemine başvurdu. Vücudu darbelere maruz kalmışken acı içinde, “Beni ağlatırsan ben de seni ağlatırım,” dedi. Ardından bir köpek gibi ulumaya, sıkıntı içindeki bir deve gibi bağırmaya başladı ve sesini olabildiğince abarttı. Bu tuhaf gösterisi avludaki karmaşayı daha da büyüttü; Bayserke’nin öfkesini ise herkes için daha da anlaşılabilir ve gülünç bir sahneye dönüştürdü.

Cooşbay ve Asılsız Ölüm Şakası

Yalan Haber Issık Gölü bölgesinde soylular ve boy beyleri her yıl yapılan meclis toplantısı için araya gelmişti. Uzun süredir devam eden otlak anlaşmazlıkları, kabile çatışmaları, miras hakları ve su ile toprak paylaşımı gibi meseleler tartışılıyordu. Bayserke de bu toplantıya katılmak üzere yola çıktı ve yol masrafı için köylülerden para toplandı. Ağabeyinin gittiğini öğrenen Cooşbay ise atları otlatırken ondan intikam almaya karar verdi. Bayserke'nin eşi Tatına'ya giderek yüksek sesle, "Ağabeyim vefat etti... meclis toplantısında hayatını kaybetti," dedi. Bu haberi duyan aile ve kabile üyeleri büyük bir üzüntüyle yas hazırlıklarına başladı.

İki KöydeYas Bayserke'nin öldüğüne inanan köylüler, eşini siyahlar giydirip yas törenlerine başladılar. Bu sırada Cooşbay sessizce atına binerek meclisin yapıldığı yere doğru yola çıktı. Toplantı sona erdiğinde Bayserke ve beraberindekiler dönüş yolunda Cooşbay'la karşılaştı. "Burada ne yapıyorsunuz?" diye sordu Bayserke. Cooşbay sakin bir şekilde, "Ağabeyim vefat etti... eşin Tatına öldü," dedi. Bunu duyan Bayserke ve yanındakiler büyük bir üzüntüyle köye geri döndüler. Bir tepeyi aşarken köyde yas hazırlıklarını, kesilen hayvanları ve ağlayan kadınları gördüler. Her iki taraf da iki ayrı felaket yaşadığına inanmış, köyde büyük bir karmaşa başlamıştı.

Dirilerin Dönüşü Bayserke köye girdiğinde kadınların ağıtlar yaktığını ve eşinin de yas tutanların arasında saçlarını yolup ağladığını gördü. Bunu görünce onun gerçekten öldüğünü sanarak feryat etmeye başladı. Ancak Tatına onu görünce bir anda Bayserke'nin hayaletiyle karşılaştığını düşünüp bayıldı. Bir süre sonra herkesin hayatta olduğu anlaşılınca şaşkınlık yerini büyük bir karmaşaya bıraktı. Bayserke, tüm bu kargaşanın Cooşbay'ın yaptığı bir oyun olduğunu hemen anladı. Köy halkı ise hem kızgınlık hem de hayranlık arasında kaldı; Cooşbay'ın bu şakası uzun süre anlatıldı.

Cooşbay'ın Son Şakası Bayserke, Cooşbay'ın hemen getirilmesini istedi. Ancak yas törenleri başladığında Cooşbay çoktan atları otlatmak için yaylaya gitmişti. Haberciler onu bulduğunda, cezalandırılmaktan korktuğu için gelmek istemedi. Bunun üzerine Bayserke ikinci bir haberci göndererek, "Onu dövmeyeceğim, herkesin önünde affedeceğim," diye söz verdi. Cooşbay sonunda ağır ağır geri döndü ve ciddi bir tavır takındı. Bayserke öfkeyle, "Bu ne biçim davranış!" diye sordu. Cooşbay ise sakin bir şekilde, "Ağabey, seni güldürsem hoşuna gitmiyor; ağlatsam yine hoşuna gitmiyor. O hâlde seni nasıl memnun edebilirim?" dedi. Bu söz üzerine köylüler kahkahaya boğuldu ve kimse ona uzun süre kızamadı.

Cooşbay'ın Meclisi Bölmesi ve "Gökyüzü Görüşü" ile Gençliğini Kaybedişi

Cooşbay Mecliste Geleneklere göre kişi, babasına ve ağabeyine karşı söz söylemez, itiraz etmezdi. Bu yüzden Cooşbay da ağabeyi Bayserke'nin atlarını sessizce otlatmaya devam ediyordu. Ancak bir gün artık tarlada susup kalmayacağına karar verdi. "İnsanların arasına karışıp yeteneğimi göstereyim," diye düşündü. Böylece önemli meselelerin konuşulduğu halk meclisine gitti. Bayserke onu orada resmi bir misafir gibi otururken görünce endişelendi; mutlaka bir şeyler yapıp ortalığı karıştıracak diye korktu. Ama Cooşbay gayet sakin oturuyor, sanki kimseyi tanıımıyormuş gibi ciddi bir misafir havası takınıyordu.

Gökyüzü Görüşü Hikâyesi Yaşlı bir adam bilgece konuşurken, bir başka kişi de arada nasvay çığıyordu. Tam o sırada Cooşbay konuşacak gibi oldu. Yaşlı adam durup, "Oğlum, söyleyeceğin bir şey mi var?" diye sordu. Cooşbay başını kaldırıp gökyüzüne baktı ve, "Gökyüzünde tuhaf bir görüntü gördüm," dedi. Herkes hemen başını kaldırıp bakmaya başladı ama ortada hiçbir şey yoktu. Bazıları gülmeye başladı. Bu sırada Bayserke hemen araya girerek, "Hadi, at sürüsüne dön de büyüklerin meclisini dağıtma," dedi.

Cooşbay'ın "Kaybettiği Şey" Ama Cooşbay gitmeyi reddetti. "Sizin atlarınıza dönmem," dedi. "Onlara bakarken önemli bir şeyimi kaybettim." Bayserke öfkeyle, "Neyi kaybettin? Sana eş bile verdik, yurt kurduk, her şeyi sağladık," dedi. Cooşbay ise kalabalığa dönerek, "Baba ile ağabeyin görevi ev ve eş vermek değil mi?" diye sordu. Kalabalık da, "Evet, öyledir," diye cevap verdi. Bunun üzerine Bayserke

tekrar sordu: “Söyle artık, ne kaybettin?” Cooşbay sonunda büyük bir ciddiyetle, “Gençliğimi kaybettim,” dedi.

Gençliğin Kaybı ve Kahkaha “Senin atlarına bakarken gençliğimi kaybettim,” diye devam etti Cooşbay. “Halkın içine çıkıp yeteneğimi gösteremedim.” Yorgun yüzünü abartarak, “At güderken gözlerim kısıldı, yüzüm eğildi,” dedi. Bu sözler üzerine herkes kahkaha boğuldu. Biraz önce konuşan yaşlı adam ise, “Cooşbay’ın mizahı yaşayan bir yetenektir; sözleri boş değildir,” diyerek onu övdü. Halk da ona dua edip uzun ömür diledi; yeteneğinin her zaman insanlara neşe getirmesini temenni etti.

Cooşbay, Nurmoldo ve Cuma Namazı Karışıklığı

Yolda Mollayla İlk Karşılaşma Molla Nurmoldo, süslü bir *kurjun* (heybe) taşıyarak at üzerinde yol alıyordu. Heybenin içinde Kur’an ve çeşitli dini kitaplar bulunuyordu. Yol boyunca kendi kendine ya da karşısına çıkanlara İslam’ın farzlarından, ibadetlerin öneminden ve cehennem azabından bahsederek ciddi bir şekilde vaaz veriyordu. Tam bu sırada, mizahıyla tanınan genç Cooşbay ile karşılaştı. Nurmoldo atını durdurup, “Ey, sen misin Cooşbay?” diye sordu. Cooşbay sakın bir şekilde, “Evet, benim,” diye cevap verdi. Bunun üzerine molla, “Neden insanlara doğru düzgün selam vermiyorsun?” dedi. Cooşbay ise gülümseyerek, şakacı bir üslupla karşılık verdi.

Heybe Üzerine Şaka Cooşbay, süslü heybeye bakarak, “Seni uzaktan görsem, köyüne dönmüş süslü bir kadın sanabilirim; çiçekli bir çanta taşıyor gibi görünüyorsun, molla değil,” dedi. Nurmoldo hemen ciddileşerek, “Bu saygısızlıktır, delikanlı,” diye karşılık verdi. Cooşbay ise şakasını sürdürdü: “Kadınların erkeklere selam vermemesi gerektiğini söylüyorsun, çünkü kendin böyle kadın gibi süslenmişsin.” Bu sözler üzerine bazı köylüler onun cezalandırılması gerektiğini söyledi, bazıları ise kahkaha boğuldu. Kimi de, “Bunu ancak ağabeyi Bayserke dizginleyebilir,” dedi. Nurmoldo ise sessiz kaldı.

Cuma Namazı Üzerine Sorular Nurmoldo bu sözlerle hemen karşılık vermedi. İçinden, “Bu adamı şeriata uygun şekilde doğru düzgün terbiye edeceğim,” diye düşündü. Birkaç gün sonra Bayserke’nin yurduna geldi. Cuma namazının Müslümanlar için toplu olarak kılınması gerektiğini anlattı. Cooşbay hemen, “Peki biz namazı tam olarak nerede kılacağız?” diye sordu. Etrafına bakarak, ne bir minareli cami ne de şehirlerdeki gibi düzenli bir ibadet yeri olduğunu söyledi. Köyde insanların farklı başlıklar taktığını—kimi kalpak, kimi şapka, kimi sarık—ve herkesin birbirinden daha farklı ve düzensiz göründüğünü söyledi. Ardından, “Biz böyle toplanırsak Allah bizi ibadetle alay ediyor sanmaz mı?” diye sordu. Bu söz üzerine kalabalık kahkaha boğuldu. Nurmoldo ise sakın bir şekilde, göçebe yaşamda ibadetin temiz herhangi bir yerde yapılabileceğini ve sarığın zorunlu olmadığını açıkladı.

Bayserke’nin Uyarısı Başka bir gün, molla Nurmoldo’nun öğrettiği sözler köyde hâlâ konuşulurken, Bayserke yeniden Cooşbay’ı çağırdı ve sert bir şekilde, “Cuma namazını kaçırma,” diye uyardı. Bu kez sesi daha ciddiydi; sanki aynı şeyi defalarca söylemiş gibi tekrar ediyordu. Cooşbay ise gayet kendinden emin bir şekilde ayağa kalktı ve, “Ben Allah’ın kuluyum, Peygamber Muhammed’in ümetiyim... Cuma namazına gitmem gerekiyor, gitmem gerekiyor, kesin gitmem gerekiyor,” dedi. Son “gerekiyor”u öyle bir uzattı ki, sanki kendini ikna etmeye çalışıyordu.

Şüphe ve “Kendi Namazı” Fikri Bayserke ona dikkatle bakarak, “Bunu yine şakaya çevirmeye kalkma,” dedi. Cooşbay ise ciddi bir yüz ifadesi takınıp, “Bir Müslüman kendi namazını şakaya çevirir mi?” diye karşılık verdi. Bunun üzerine Bayserke, “Senin kendi namazın diye bir şey mi var?” diye sordu. Cooşbay hemen hayal gücünü devreye soktu: “Abdest alırım, Kök-Döbö tepesine çıkarım ve şöyle dua ederim: ‘Ak koç başı, Nurmoldo’nun sarığı, la ilahe illallah...’ Eskiden büyüklerimiz de böyle kendi usullerince dua ederdi.” Bayserke hemen sözünü kesti: “Kendi namazını bırak. Herkes gibi kıl.” Cooşbay itiraz etmedi, ama yüzünde yine o tanıdık şakacı ifade vardı; sanki içinden ‘Kendi namazımı da mı şakaya çevireceğim şimdi?’ diye geçiriyordu.

Kök-Döbö Tepesinde Cuma Namazı Göçebe yaşamda cami binası olmadığı için Cuma namazı o gün Kök-Döbö’nün yeşil tepesinde kılınmaya başlandı. İnsanlar her yandan geldiler—at sırtında, eşekle, yürüyerek, hatta birbirlerine tutunarak ya da arkaya binerek—ve kısa sürede tepe ibadet edenlerle dolup

taştı. Hayvanlarını biraz uzağa bağladılar, ardından gelenek gereği saf tutarak açık hava “mescidine” doğru ilerlediler.

Cooşbay da namazını kılmak için oraya geldi. Her zamanki şakacı hâliyle, düzgün bir takke yerine deri kemerini başına sarmıştı; kemerdeki metal parçalar yürüdükçe şingirdayıp parlıyor, onu istemeden komik bir görünüme sokuyordu. Yine de herkes ciddiyetini korumaya çalışıyor, namaza odaklanıyordu.

Cooşbay’ın Yanlış Anladığı Selam Namaz bittikten sonra cemaat selam vermeye başladı. Cooşbay ise içinden, “Ben niye Rahmetullah’a selam veriyorum? En iyisi yanımdaki insanlara selam vereyim,” diye düşündü. Bunun üzerine sağa döndü ve “Esselamu aleyküm Akmatkary, esselamu aleyküm Duishonaly,” diyerek yanında oturanlara selam verdi. Bir anda kahkahalar yükseldi, ardından ortalık kısa süreliğine sessizliğe büründü.

Cooşbay’ın “Kuymak Namazı” ve Ortalığın Karışması Sonraki rekâta herkes Fatiha ile başlarken, Cooşbay kendi usulüne göre hareket etmeye başladı. “Kuymak ekmek nerede? Akmatkary sen ekmeği al, Duishonaly sen biraz daha ye, Nurmoldo da istese, Bayserke de istese, ekmek çoktan bitmiş olsun,” diye mırıldanıyordu. Ardından ciddi bir sesle, “Allahu ekber,” dedi. Tam secdeye giderken, yanındaki biri hafifçe dürtüp, “Böyle yapılmaz,” dedi. Cooşbay bunu yanlış anlayıp, “Demek böyle yapılıyor,” diye düşündü ve hemen önündeki Nurmoldo’ya dönerek aynı cümleyi tekrar etti: “Böyle yapılmaz.” Bir anda kahkahalar yükseldi, ama hemen bastırılmaya çalışıldı. Cooşbay’ın kemerindeki metal parçalar her hareketinde şingirdayarak ortalığı iyice karıştırıyordu. Sonunda o günkü Cuma namazı tamamen dağılmış, herkes hem şaşkın hem de gülmekten kendini zor tutar hâlde kalmıştı.

Nurmoldo’nun Hükmü ve Bayserke’nin Öfkesi Nurmoldo ve köyün ileri gelenleri Cooşbay’ı terbiye etmeye karar verdiler. Ciddî ve otoriter bir sesle Nurmoldo, “Cooşbay, ey Allah’ın kulu! Kim namazı bozar ve düzenini altüst ederse, yedi kuşak boyunca imandan uzak sayılır,” dedi. Bunu duyan Bayserke öfkeyle, “Ben sana daha önce uyarmadım mı? Sen sadece kendi namazını değil, benimkini de bozdun, beni de yedi kuşak ‘imansız’ yaptın!” diye çıkıştı. Cooşbay başını eğdi ve sakın bir şekilde, “Özür dilerim,” dedi. Ortam bir anda gerildi, ama herkes yine de onun açıklamasını dinlemek için bekledi.

Cooşbay’ın Savunması ve Köyün Tepkisi Cooşbay söz aldı: “Eğer namazı tek başıma ben bozduysam, cehenneme gitmeye razıyım. Ama siz de birlikte hata yaptıysanız, o zaman hepimiz birlikte gideriz.” Ardından devam etti: “Ben düzgün kılmaya çalıştığımda Bayserke ‘normal Müslüman gibi kıl’ dedi. Ama öyle yapınca siz Karakol’daki tüccar Rahmetullah’a selam verdiniz; ben sadece yanımdaki insanlara selam verdim.” Cooşbay ayrıca, “Bize kemerimizi sarık gibi sarmayı da siz söylediniz,” dedi. Köylülerden bazıları güldü, bazıları şaşırdı. Sonunda yavaş yavaş dağılıp evlerine döndüler

Cooşbay’ın “Saf Manas”ı ve Misafirlik Sınavı

Misafir Yurduna Geliş ve Karşılama Karakol’a giderken Cooşbay, Kırgız geleneğine göre yorgun yolcunun sıcak bir şekilde karşılanması gereken bir köyde durdu. Etrafa bakıp, “Misafirin bile içeri davet edilmediği bir yer nasıl köy olur?” diye düşündü. Yurdun içine girdiğinde ev sahibi ona pek ilgi göstermedi. Dışarıda bir adam yemek için koyun kesmeye hazırlanıyordu. Cooşbay kendinden emin bir şekilde oturdu ve, “Ne kadar kaba ve misafirperver olmayan biri olsanız da, burada yine de sizin şerefli misafiriniz olacağım,” dedi. Sözleri hem şaka hem de meydan okuma taşıyordu.

Yetenek Sınavı ve Cooşbay’ın Abartılı Cevapları Kilolu ev sahibi Cooşbay’a dönüp, “Ne iş yaparsın, hangi yeteneklerin var?” diye sordu. Cooşbay hiç düşünmeden, “Ben kuyumcuyum, vahşi atları ehlileştiririm, beni görmezden gelenleri önüme eğdiririm, aptalları bile konuşkan hale getiririm,” dedi. Ev sahibi tekrar, “Ciddi misin?” diye sordu. Cooşbay gururla, “Gençliğimde düğünlerde kırk gün boyunca durmadan şarkı söyledim. Şimdi *Manas* destanını bile anlatabilirim,” dedi. Bu abartılı özgüven, yurdu hem şüphe hem de kahkahaya boğdu.

Misafir Yurdunda “Saf Manas” Denemesi Ev sahibi yeniden sordu: “*Manas*’ın hangi versiyonunu anlatacaksın?” Cooşbay gururla, “Saf Manas—hiç sulandırılmamış olanını,” dedi. Ardından ekledi: “İstersen düzgün anlatayım, başlatayım mı? Hatta bununla atın başını bile sallayım.” Şaka yapmaya devam ederek, “Ben ‘Manas, Manas’ dediğimde, orada oturan iri yarı ev sahibi bile bir anda

ciddileşir, yüzü düşer; ‘Kuu Kuu Manas’ dediğimde ise iyice huzursuz olur, içine kapanır,” dedi. Bunu duyan ev sahibi şaşkınlıkla, “Bu nasıl bir Manas?” diye sordu. Cooşbay ise, “Bu, misafiri doğru düzgün ağırlamayı bilmeyenler için söylenen Manas’tır,” diye cevap verdi.

Destan, ve Cooşbay’ın Kimliğinin Açığa Çıkması Ev sahibi gülerek, “O zaman bize düzgün Manas’ı da anlat,” dedi. Cooşbay da çobanlara anlattığı Manas’ı okumaya başladı. Bu sırada köylüler yurdun içine doluştu, yurt tamamen insanlarla dolup taştı ve Cooşbay, et pişene kadar anlatmaya devam etti. Ev sahibi onun yeteneğinden etkilenerek, “Yeteneklerin güçlü. Adın nedir?” diye sordu. Cooşbay, “Adım Cooşbay,” diye cevap verdi. Adam bir anda şaşırdı ve hafifçe tedirgin oldu: “Sen o Cooşbay mısın?” Cooşbay gülümseyerek, “Evet, ben o ‘saf’ Cooşbay’ım,” dedi. Ev sahibi hemen özür diledi, ona sarıldı ve ertesi sabah onu geleneklere uygun şekilde bir at vererek uğurladı.

Ramazan’daki İkiyüzlülük

Oruç Ayı Her yıl oruç ayı gelirdi ve bu yıl Kırgız takviminin beşinci ayında tutuldu. On iki yaşından itibaren oruç tutmak dinî bir görev sayılırdı. Dokuz yaşındaki çocuklar ise yavaş yavaş alıştırılırdı; ayın başında bir gün, ortasında bir gün ve sonunda bir gün oruç tutarak disiplin, sabır ve doğru davranış öğrenirlerdi. Bu otuz gün boyunca insanlar günlük yaşamlarında genellikle daha kibar ve ölçülü davranırlardı. Din adamları (mollalar) bu ayda “fitre” sadakasının verilmesini sürekli hatırlatır, aynı zamanda yöneticiler hem zenginlere hem de fakirlere zekât ve fitre yükümlülüklerinin yerine getirilmesini bildirirdi.

Sadaka Baskısı, Yoksulluk ve Cooşbay’ın Düşünceleri Hatta çok az malı olan insanlar bile çoğu zaman bağış yapmaya zorlanırdı, kimi zaman ellerinde kalan tek hayvanı ya da son eşyalarını vermek zorunda kalırlardı. Cooşbay bu durumu gördüğünde, bazı ailelerin aç çocuklarla yaşadığını fark eder ve derin bir acı hissedirdi. İçinden, “Mollalar mı çok açgözlü oldu, yoksa benim bilmediğim başka bir şey mi var?” diye düşünürdü. Bir an sonra kendi kendine, “Neden olmasın?” diye cevap verirdi. Bu durumları gözlemlerken Cooşbay, dinî görev, toplumsal beklenti ve otoritenin özellikle yoksullar üzerinde nasıl eşit olmayan bir baskı oluşturduğunu sessizce fark ederdi.

Cooşbay’ın Köpeği Kovalaması Bir gün Cooşbay atına bindi, eline ukuruk (kement) aldı ve kendi köpeğini kovalamaya başladı. Köpeğe sanki bir insana seslenir gibi bağırdı: “Neden kaçırıyorsun? İstesem sana şu ipin ucundaki koyunumun helal kuyruk yağını bile veririm. Sen benim hayvanlarımı korumakla görevli değil misin, neden utanıyorsun?” O konuşmaya devam ederken köpek havlayarak önünden kaçtı, Cooşbay ise yüksek sesle onun peşinden gitti. Onun bu tuhaf hâli, gören herkes için hem şaşkınlık hem de gülümseme uyandıran bir manzara oldu.

Şahitler, Zekât Sürüsü ve Köyün Tepkisi Köpeğin havlamasını ve Cooşbay’ın bağırırlarını duyan Bayserke, eşi ve diğerleri evden dışarı çıktı. Yakındaki köylerden gelen misafirler de ne olduğunu görmek için dışarıya çıktılar. “Bu ne yapıyor, köpeği böyle mi kovalıyor?” diye şaşkınlıkla birbirlerine sordular. O sırada, fitre zekâtı olarak toplanan yaklaşık yirmi kuzu, oğlak ve koyun; bir komşu köyden getirilip mollalar, yardımcılar ve zenginler tarafından sevk edilerek oradan geçiyordu. Hepsi Cooşbay’ın köpeği kovaladığını gördü ve köyde yaşanan bu tuhaf ve gürültülü manzara karşısında şaşkına döndü.

Cooşbay’ın Fitre Toplayıcılarıyla Alay Etmesi Cooşbay bilerek fitre toplayan mollaların yoluna girdi. Köpeğini kovalarken alaycı bir sesle, “Neden utanıyorsun? Artık insanlar kuyruk yağını yutmaktan utanmaz oldu,” dedi. Mollalar ona köpeği neden kovaladığını sorduklarında Cooşbay, köpeğin dün bir aygırı ısırıldığını ve o günden beri utancından başını kaldıramadığını söyledi. Mollalardan biri de, “Utanan köpek, kendisine kuyruk yağı verilse bile yemez,” sözünü söyledi.

Cooşbay’ın Dini İkiyüzlülüğe Eleştirisi Cooşbay fırsatı değerlendirerek köpeğine döndü ve şöyle dedi: “Mollalar ve beyler utanmazken, molla ve din adamları fakir ve çaresiz insanlardan zekât toplarken sen neden kuyruk yağından utanıyorsun?” Kalabalık, onun alayının hedefini sonunda anladı. Baş molla, Cooşbay’ın sert eleştirisine cevap veremeden, zekâtın aslında sevap kazandırdığı ancak toplanan zekâtın sahiplerine geri verileceğini ve oradan tekrar alınabileceğini ilan etti. Bunun üzerine mollalar sessizce oradan ayrıldılar.

Cooşbay ve Kardeşleri

Cooşbay'ın Aile Farklılıklarını Sorgulaması İnsanlar bir araya geldiklerinde Cooşbay sürekli, "Eyyvah, eyyvah!" diye bağıyordu. Kalabalık bunun sebebini sorunca, "Bayserke, büyük kardeşim ve köyün lideri; küçük kardeşim hacı Momo ve ben aynı anne babadan doğduk, ama birbirimizden tamamen farklıyız," derdi. Dinleyenler buna gülerek karşılık verirdi. İçlerinden biri espiyle, "Gerçeği ancak anneniz bilir," dedi. Cooşbay ise, "Annem her zaman hepimizin aynı babadan olduğunu söylerdi," diye cevap verdi.

Cooşbay'ın Statü ve Dindarlık Üzerine Alayı Cooşbay sözlerine devam etti: "Büyük kardeşim sabah bir güzel yürüyen atla gezer, öğleden sonra başka bir atla dolaşır. Küçük kardeşim hacı Momo ise sabah beyaz sarık sarar, öğleden sonra mavi sarık takar. Öğleden önce sakalını yüz kırk beş kez okşar, öğleden sonra ise dokuz yüz doksan kez okşar. Neden böyle saydığını sorduğumda, 'Sen Allah'ın temiz kullarından birine hakaret ediyorsun ve kendine günah yüklüyorsun,' der. Ben ise onlardan farklı olarak her gün yürüyen atlara binmem, sürekli kürk şapka değiştirmem; aynı şapka ile idare ederim." Kalabalık kahkahaya boğuldu; kimisi yüksek sesle güldü, kimisi sessizce kıkırdadı, kimisi ise sadece gülümsedi.

Cooşbay'ın Momo Hacı'nın Hastalığını Yorumlaması Bir gün Momo Hacı eve döndüğünde yumuşak deri mestlerinden (maası) biri eksikti. Eşi hemen yatağını hazırladı ve ocağı yaktı. Yatağa uzanan Momo Hacı sürekli "Sır, sır" diye mırıldanıyordu. Telaşlanan küçük oğlu, hemen amcası Cooşbay'ı çağırırdı. Cooşbay gelince Momo Hacı'nın nabzını tuttu ve sakin bir şekilde, "Görünüşe göre Momo'nun gözlerinin önüne yedi evliya çıkmış. Konuştuğunda bize kendisi anlatacaktır," dedi. Ardından, "Yarın mollaları çağıralım, dualar okuyup şifa duası yapsınlar," diye ekledi.

Mollaların Ziyareti Ertesi sabah insanlar ve mollalar, olan biteni araştırmak için Momo Hacı'nın evine gelmeye başladılar. Cooşbay'ın talimatı üzerine yataklar, yorganlar ve yer örtüleri evden çıkarıldı ve avludaki çimenlerin üzerine serildi. Daha fazla kişinin gelmesiyle ortam kalabalıklaştı ve gergin bir hâl aldı; herkes açıklama bekliyordu. Ev, resmî bir ziyaret için hazırlanmıştı ve dikkatler, yaşadığı durum ve anlattıkları nedeniyle herkesin merak konusu hâline gelen Momo Hacı'ya yöneldi.

Momo Hacı'nın Anlatısı Gecesi kendine gelen Momo Hacı, daha sonra eşine dedesinin mezarı yakınında yaşadığı tuhaf bir deneyimi anlattı. Arapça ve Kırgızca konuşan sesler duyduğunu, bu seslerin hem kendi adını hem de büyük kardeşi Bayserke'nin adını zikrettiğini söyledi. Ayrıca temizlik, helal ve haram konularında konuşmalar duyduğunu, bu sırada mestlerinden (maası) birinin alındığını hissettiğini belirtti. Eve dönüş yolunu hatırlamadığını, sadece gecenin bir vakti susuzlukla uyandığını hatırladığını ifade etti.

Cooşbay'ın Müdahalesi İnsanlar Momo Hacı'nın yaşadığı olayı ilahî bir işaret olarak yorumlamaya başlayınca, Cooşbay toplantıya müdahale etti. Gece mezarlığın yanından geçerken, insanları yanlış yola saptıran ve sahte dindarlık iddia eden birini suçlayan bir ses duyduğunu, birinin de panik içinde kaçarken tek bir mestini (maasını) orada bıraktığını gördüğünü söyledi. Ardından kayıp mestini kalabalığın önüne çıkardı. Bu hareketiyle Cooşbay, olayı açıklığa kavuşturdu ve kalabalığın sorgulama-dan bunu bir mucize olarak kabul etmesini eleştirdi.

Cooşbay, Yayla Hayatı ve Tanrı

Cooşbay ve Doğanın İşaretleri Cooşbay, doğanın işaretlerini iyi anlayan biri olarak biliniyordu. Hava değişimlerini ve yılın nasıl geçeceğini önceden tahmin edebiliyordu. "Bu yıl yağışlı geçecek ve kış erken gelecek," dediğinde çoğu insan ona inanmadı, bunun her zamanki Cooşbay şakası olduğunu söylediler. Ayrıca "sarı kar"ın yoğun yağacağını söyleyip, insanların yaylaya erken çıkmamasını tavsiye etti, ancak kimse onu dinlemedi; çünkü erken göç edenler hayvanları için daha iyi otlak buluyordu.

Onun Sözlerini Dinlememenin Sonuçları Sonunda herkes göç etti ve Cooşbay da yalnız kalamayacağı için kış yerleşiminden ayrıldı. Düz bir ovaya yerleşti. Öğleden sonra gökyüzü kapandı ve yoğun sarı kar yağmaya başladı. Hayvanlar ve insanlar soğuktan büyük zarar gördü; taylı kısıraklar titredi, koyun

ve keçiler dondu. Ertesi gün hava açtı, ancak birçok kısrak ölmüştü. İnsanlar Cooşbay'ı dinlemedikleri için pişman oldular. Cooşbay ise onlarla alay etmedi; atlarını kaybedenler et hazırlayıp toplulukla paylaştı.

Cooşbay'ın Savunması ve Kalabalığın Kahkahası Cooşbay bir adam tarafından misafir edildi ve bir ziyafette ağırlandı; orada akrabalarından biri onunla alay etti. "Eğer sadece Tanrı'ya dua etseydik, sen Tanrı'ya 'yaşlı' diyerek O'nu gücendirdin ve şimdi sözlerinin uğursuzluğu bizim kısraklarımızı vurdu," dediler. Cooşbay şöyle cevap verdi: "Benim yedi atam ve babam da Tanrı'ya dua etti, peki siz diyorsunuz ki Tanrı o zamandan beri yaşlanmadı mı? Eğer yaşlandıysa, siz başka bir Tanrı'ya dua ettiğiniz içindir ve atalarınız bu yüzden öldü. Ben gerçek Tanrı'ya dua ettim ve O benim atalarımı korudu." Bunun üzerine herkes güldü ve o günden sonra Cooşbay'ın sözlerini dinleyeceklerini söylediler.

Cooşbay'ın Andican Pazarı'na Yolculuğu

Yaylacıların Ticaretle Tanışması Yıllar içinde yaylacı halk, hayvanlarını satmak için Andican pazarına gitmeyi öğrenmişti. Eskiden bir aracıya hayvanlarını verip kârın yarısını bırakmak yerine, artık kendi sürülerini kendileri götürüp satmayı tercih ediyorlardı. Cooşbay da başkalarından topladığı hayvanlarla birlikte elli başlık bir sürüyle yola çıktı. Bazı insanlar hayvanlarını vermek istemiyordu, fakat aileleri için tuz, ekmek ve giysi almak zorundaydılar; aksi hâlde günlük yaşamlarını sürdüremezlerdi.

Kendi Ayakları Üzerinde Durma ve Cooşbay'ın Öğütleri Kırgız yaylacılar hayvanlarını ser-vet olarak görmeye alışmışlardı, ancak aynı zamanda ipek gömlekler ve pamuklu giysiler de istiyorlardı. Cooşbay, aracıları devre dışı bırakıp herkesin kendi hayvanını pazara kendisinin götürmesi gerektiğini savunuyordu. Bu şekilde insanlara daha doğrudan ve sorumlu bir ticaret anlayışı öğretiyordu. Andican'a doğru yol alırken, yanındakilere bir bilge gibi konuşuyor, ticaretle dürüstlük ve hayatın doğruları üzerine nasihatler veriyordu.

Pazar Yolu ve Andican Üzerine Sohbet Yolculuk sırasında Cooşbay yine öğüt vermeye devam etti. Yanındakiler, onun Andican'da bile kendini bir molla gibi ciddi ve doğru sözlü göstereceğini şa-kalaşarak söylediler. Cooşbay ise "Beni harama sürüklemeyin," diyerek karşılık verdi. Andican'ın, bugünkü Özbekistan'da Fergana Vadisi'nde yer alan önemli bir ticaret merkezi olduğu; dağlardaki göçebe topluluklarla şehir ticaretini birleştiren canlı bir pazar olduğu söylenirdi. Kalabalığın içinde yankesicilerin bile bulunduğu, bu yüzden pazarda dikkatli olunması gerektiği konuşulurdu.

Kırgız Dağlarından Andican'a Yolculuk Kırgızların yüksek dağlarından Andican'a ulaşmak için birçok gün geçmek zorunda kaldılar; yol boyunca zorlu dağ geçitlerini aştılar. Pazarda hayvan satma tecrübesi olanlar mallarını kolayca satabiliyordu, ancak yeni gelen yayla Kırgızları büyük zorluk çekiyor ve yorgun düşüyordu. Aracılar ve komisyoncular ise çoğunlukla kendi çıkarları için çalışıyor, bu durumu fırsat- ta çeviriyordu. Cooşbay ve beraberindekiler için bu hayvan pazarı ilk deneyimleri olduğu için, burası on- lara karmaşık ve içinden çıkılması zor bir yer gibi geliyordu.

Andican Pazarındaki Zorluklar Bazı Kırgızlar Andican'ın sıcağına dayanamayıp hayvanlarını kendi köylerinde satsalardı daha iyi olacağını düşünerek pişmanlık duymaya başladılar. Andican pazarı onlara alışık oldukları ortamdan tamamen farklı geliyordu ve Cooşbay ile arkadaşları sürekli hayvanlarını nasıl daha hızlı satıp buradan ayrılacaklarını düşünüyordu. Beyaz hayvanlarını adil bir fiyata satmaya çalıştıklarında düşük tekliflere öfkeleniyorlardı. Cooşbay, Karakol pazarında da aracılar ve komisyoncu- ların alıcı ile satıcı arasında nasıl kazanç sağladığını daha önce gözlemlemişti.

Cooşbay'ın Satış Becerisi Cooşbay arkadaşlarına, "Bir şey yapın da şu hayvanları satıp bu gürültüden kurtulalım," dedi. Onlar da, "Öyleyse beni dinleyin, araya girmeyin," diye karşılık verdiler. Yayla Kırgızları onu dinlemeyi kabul ettiler. Cooşbay, "Yaşlanmış olan Tanrı bana yardım etsin," diye dua etti ve ardından pazara girerek yüksek sesle bağırmaya başladı: "Biz Kırgızlar Issık Göl'den hayvan getirdik! Hayvanlarımız semizdir, dağların temiz otlarıyla beslenmiştir!" Onun bu yüksek sesi kalabalık pazarda hemen dikkat çekti.

Cooşbay'ın Gizli Pazarlığı Reddetmesi Bir komisyoncu yanına gelip elini uzattığında, Cooşbay kolunun içinde gizlice yumruğunu sıktı ve adamın geri çekilmesine neden oldu; adam bunun ne anlama

geldiğini sorarak şaşırdı. Cooşbay ise, “Biz açık ticaret yaparız, kol içinde gizli pazarlık yapmayız,” dedi. Fiyat sorulduğunda açıkça söyledi ve komisyoncuya gidecek paranın kendi ceplerinde kalacağını ekledi. Bunun üzerine alıcılar yaklaştırmaya başladı ve “Görelim hayvanlarınızı, koyunlarınızı,” demeye başladılar.

Cooşbay’ın Pazardaki Etkileyici Konuşması Cooşbay, “Issık Göl yaylalarının otlarıyla beslenen hayvanlarımızın fiyatını düşürmem,” dedi. Ardından dağ otlarının farklı türlerini tek tek sayarak hayvanların saf ve güçlü meralarda beslendiğini kanıtlamaya çalıştı. Bazen dudaklarını büzüyor, bazen gözlerini açarak kalabalığı hem güldürüyor hem de alıcıları ikna ediyordu. Öğlene doğru bütün koyunlarını çoktan satmıştı. Sıra atlara gelmişti ve bunlar başka bir pazarda satılacaktı. İnsanlar şaşkınlıkla, “Bu Cooşbay gerçekten özel bir adam,” dediler.

Cooşbay’ın At Ticareti ve Ünü On beş at da satıldı. Cooşbay hayvanlarını överken, onları Manas’ın atının tayıları gibi anlatıyor, daha önce hiçbir pazarda satılmamış kadar değerli olduklarını söylüyordu. Fiyatı 41 somun altına düşürmemekte ısrar ettiler, aracılar 30 som teklif etti; Cooşbay ise yine 41 som dedi. Aracı fiyatı 31 soma çıkardığında bile o aynı şekilde 41 som dedi. “Sadece 41 som mu diyorsun?” diye sorulunca, “Neden demeyeyim—45 som!” diye karşılık verdi. Kalabalık kahkahaya boğuldu ve halk, Kırgızlar arasında böyle bir hayvan tüccarının çıkmasına şaşırdı. Cooşbay ise her yerde adının konuşulmasından gurur duydu.

Cooşbay’ın Hayatının Son Dönemi

Cooşbay’ın Yaşlılığı ve Son Hastalığı Cooşbay, halk arasında ün kazanmış, saygı gören bir hayat yaşadı. Keskin zekâsı ve nükteli sözleri herkesin hafızasında kaldı. Yaşamı boyunca çevresi tarafından saygı gördü. Yaşlılık döneminde hastalandı; bu sırada eşi Erke, eve gelen misafirleri karşılamaya ve uğurlamaya devam etti. Cooşbay hastalığına rağmen insanları güldürmeyi sürdürdü. Durumunu bilenler onu ziyaret edip hâlini sordular. Gücü giderek zayıflarken insanlar etrafında toplandı, ona dua etti ve hayatı için teşekkürlerini sundular.

Cooşbay’ın Son Sözleri ve Mirası Son anlarında Cooşbay yine mizahını koruyarak, öteki dünyaya doğru yola çıktığını ve orada hem cennet hem de cehennem bulunduğunu söyledi. Eğer yanlışlıkla cehenneme gider ve hoşuna gitmezse geri dönebileceğini şaka yollu ifade etti. Ayrıca insanlara, onu görmek için kalabalıklar hâlinde peşinden gitmemelerini, bunun yerine zaman zaman yaşlılara saygı göstermelerini öğütledi. Orada bulunanlar, onun ölüm anında bile mizahını kaybetmediğini söylediler. Böylece Cooşbay hayatını kaybetti ve sözleri halk arasında nesilden nesile aktarılan kalıcı bir miras olarak kaldı.

KARAKTER ANALİZİ

Cooşbay

Cooşbay, bu novellanın canlı ve renkli başkahramanıdır. Kırgız halk mizahının doruk noktasını temsil eder. O, sıradan bir eğlendirici olmanın çok ötesindedir; keskin zekâsını ve mizahını, toplumdaki ikiyüzlülüğe karşı bir silaha dönüştüren bir sosyal eleştirmendir.

Kırgızların göçebe gelenekleri içinde yaşayan Cooşbay, katı hiyerarşi ve dini formalitelerle dolu bir dünyada yol alır. Karakteri, “halkın sesi”ni temsil eder. Kahkahasını, elit tabakanın kibrini yıkmak için kullanır. Keskin dili ve ustaca oyunları, dağlık hayattaki günlük mücadeleleri adalet, direnç ve insanlık dolu bir tiyatroya dönüştürür.

Yergici Cooşbay, sosyal ve dini ikiyüzlülüğün korkusuz bir eleştirmenidir. Kendi statüsünden yararlanan kişileri, örneğin ağabeyi Bayserke’yi veya molla Nurmoldo’yu hedef alır. Kardeşi Momo Hacı’nın gösterişli dindarlığını ya da zekât toplayanların açgözlülüğünü alaya alarak, dini görünüş ile gerçek ahlak arasındaki uçurumu gözler önüne serer. Onun yergisi yıkmak için değil, toplumu ıslah etmek içindir. Toplumu kendi kusurlarını absürtlük penceresinden görmeye zorlar. Elit tabakaya bir ayna tutar ve samimi dürüstlük ile merhamet olmadan güçlerinin boş olduğunu gösterir.

*Oyuncu*l Cooşbay'ın en belirgin özelliklerinden biri, taklit ve fiziksel performans konusundaki olağanüstü yeteneğidir. Tam anlamıyla bir "karakter oyuncusu"dur. Babasını kandırmak için deve yavrusunun sesini taklit edebilir, Andican pazarında alıcıları etkilemek için abartılı yüz ifadeleri kullanabilir. Bu fiziksel mizah, onun kuudul kimliğinin temel taşlarından biridir. Durumları kendi lehine çevirmesini sağlar. Gelin adayının yengelerini test etmek için gözünü kısmasından, namazı kemerinin tokaları şingirdayarak bozmasına kadar, her etkileşimi sahneye çevirir ve topluluğun dikkatini de kahkahasını da üzerine çeker.

Özgeci Cooşbay, yaramaz ve muzip görünümünün altında yoksullara ve ezilenlere karşı derin bir adalet duygusu ve merhamet taşır. Zekâsını sıklıkla başkalarına yardım etmek için kullanır. Örneğin, babasını kandırarak köy işçilerine yemek için tayını kestirmesi buna örnektir. Dini vergiler yüzünden sıkıntı çeken ailelere içten bir acıma duyar ve açgözlüleri utandırarak aldıklarını geri vermelerini sağlar. Mizahı neredeyse hiç bencil değildir; genellikle bir haksızlığı düzeltmek veya komşularının yükünü hafifletmek amacını taşır. Bu özgecilik, onu basit bir soytarı olmaktan çıkarıp halkın gerçek kahramanı yapar.

Dirençli Cooşbay, alay ettiği yaşlılardan bile daha derin bir Kırgız geleneği bilgisine ve bilgeliğe sahiptir. *Manas* Destanı'nı ustalıkla anlatır ve doğayı çok iyi okur; başkalarının tahmin edemediği hava olaylarını önceden sezebilir. Mizahı, gerçeklerden kaçış değil, hayata derinlemesine bir katılım biçimidir. Hatta ölüm döşeğindeyken bile esprisini elden bırakmaz; cehenneme giderse beğenmezse geri döneceğini şakayla karışık söyler. Bu gücü, onun için kahkahanın kutsal ve kalıcı bir felsefe olduğunu gösterir. Cooşbay'ın direnci, Kırgız halkının gücünü ve kültürel kimliğini tanımlayan en önemli unsurlardan biridir.

Paraleller: Hiciv Mirası: Cooşbay ve Nasreddin Hoca'nın Karşılaştırılması

Cooşbay ve Nasreddin Hoca, Türk ve Orta Asya halk edebiyatının en tanınmış hiciv kahramanlarından ikisidir; ancak aralarında yedi yüzyıllık bir zaman farkı ve farklı kültürel coğrafyalar bulunmaktadır. Orta Asya'da Apendi olarak da bilinen Nasreddin Hoca'nın 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu döneminde yaşadığı kabul edilirken; Cooşbay, 19. yüzyılda Issık Göl bölgesindeki göçebe Kırgız toplumunda ortaya çıkan bir figürdür. Bu belirgin tarihsel mesafeye rağmen, her iki karakter de ortak bir misyona sahiptir: Mizah ve zekâyı, toplumsal ikiyüzlülüğü açığa çıkarmak, otoriteyi sorgulamak ve sıradan insanların onurunu savunmak için bir araç olarak kullanmak.

İki figür arasındaki en dikkat çekici fark, toplumsal konumları ve hiciv yöntemlerinde görülür. Nasreddin Hoca, kimi zaman kadı, kimi zaman hoca ya da bilge bir öğretmen olarak tasvir edilir; bu da ona seçkin çevrelere girme imkânı sağlar. Onun mizahı daha çok sözlü ve düşünsel niteliktedir; yerleşik ve şehirleşen bir toplumda kralları, âlimleri ve açgözlü tüccarları alt etmek için paradoksal mantık ve ince kelime oyunlarına başvurur. "Doğuran kazan" fıkrası bu yaklaşımın en bilinen örneklerinden biridir; karşısındakinin mantığını kendi aleyhine çevirerek açgözlülüğü gözler önüne serer.

Buna karşılık Cooşbay, seçkinlerin dışında konumlanan bir halk komiğidir. Onun hicvi; mimik ve hareketlerle canlandırma, seslendirme ve teatral performans üzerine kuruludur. Yas tutan bir deveyi taklit etmesi ya da Cuma namazını bölmesi gibi örnekler, onun daha bedensel ve sahneye dayalı bir mizah anlayışına sahip olduğunu gösterir.

Kültürel bağlamları da önemli ölçüde farklıdır. Nasreddin Hoca'nın hikâyeleri, İslamî ilimlerin, şehir pazarlarının ve çok kültürlü etkileşimlerin şekillendirdiği Orta Çağ Anadolu'sunun kozmopolit ortamını yansıtır. Cooşbay'ın dünyası ise geniş bozkırlar, kabile siyaseti ve Kırgız dağlarının sözlü gelenekleriyle tanımlanır. Onun hicvi, göçebe yaşamın kendine özgü gerilimlerini hedef alır; geleneksel törelerle dinî biçimcilik arasındaki çatışmalar ya da dağ topluluklarının şehirli tüccarlar tarafından sömürülmesi gibi konuları işler.

Nasreddin Hoca zihni felsefi sorgulamalarla harekete geçirirken, Cooşbay adaletsizliğe halk anlatisının canlılığı ve performansın enerjisiyle meydan okur. Birlikte düşünüldüklerinde ise kahkahanın, direnişin ve hakikatin evrensel dili olduğunu gösterirler.

Bayserke

Bayserke, Cooşbay'ın ağabeyi ve köyün saygın başıdır; hikâyede toplumsal otoritenin ve geleneksel hiyerarşinin başlıca temsilcisidir. Cooşbay hicvin özgürleştirici ve kaotik gücünü simgelerken, Bay-

serke yetişkinliğin ve yöneticiliğin ciddi, düzenli dünyasını temsil eder. Çoğu zaman “ciddi karşı karakter” rolündedir; düzeni ve saygınlığı koruma çabaları, Cooşbay’ın öngörülemez şakalarıyla sürekli boşa çıkar. Anlatı, Bayserke üzerinden statünün yükünü ve bir otorite figürünün, bir soytarının keskin dili karşısındaki çaresizliğini gözler önüne serer.

Otoriter Köyün başı olarak Bayserke, liderlik rolüne ve toplumsal değerlerin korunmasına büyük önem verir. Yalnızca köylülerden değil, özellikle de küçük kardeşinden itaat bekler. Onun otoritesi, göçebe geleneklerde ağabeylerin ve babaların hane üzerindeki mutlak gücüne dayanır. Cooşbay bu düzeni bozduğunda, Bayserke kontrolünü yeniden kurmak için çoğu zaman resmî disipline ya da fiziksel cezaya başvurur. Ancak otoritesinin ne kadar kırılğan olduğu sık sık ortaya çıkar; çünkü dayandığı saygınlık, Cooşbay’ın kahkahasıyla kolayca zedelenir. Bu yönüyle hem katı hem de bir ölçüde acınası bir figürdür.

Statüye düşkün Bayserke, kabile ileri gelenleri ve dinî liderler arasındaki itibarı konusunda son derece hassastır. Cooşbay’ın, saygın misafirlerin ya da meclis büyüklerinin önünde sergilediği taşkın davranışlar, Bayserke’yi en çok utandıran durumlardır. İster yurdunda soylu konukları ağırlasın ister bölgesel bir toplantıya katılsın, temel amacı başarılı ve vakur bir manap olarak görünmektir. Cooşbay’ın asılsız ölüm haberi yayması ya da özel olarak hazırlanan atlarla ilgili oyunları gibi şakaları, doğrudan bu itibara yöneliktir. Bu tür sahneler, toplumsal görünüme gerçek insanî bağlardan ve dürüstlükten daha fazla değer vermenin ne kadar gülünç olabileceğini açığa çıkarır.

Kuralcı Bayserke bütünüyle geleneklerin, dinî ritüellerin ve yerleşik toplumsal kuralların sınırları içinde hareket eder. Cuma namazının usulüne uygun kılınmasında, misafirperverlik kurallarının eksiksiz yerine getirilmesinde ve Nurmoldo gibi mollalara gereken saygının gösterilmesinde ısrarcı olan odur. Cooşbay ritüellerin anlamını sorgularken, Bayserke onları toplumun temeli olduğu için uygular. Cooşbay’ın alışılmışın dışındaki davranışlarını köyün düzeni için bir tehdit olarak görür. Onun bu gelecekteki ve katı tavrı, halk mizahının yumuşatmak ve insanileştirmek istediği sert yapıları temsil ettiği için, hicvin en uygun hedeflerinden biri hâline gelir.

TEMALAR

Mizah: Toplumsal Düzeni Sarsan ve Dönüştüren Bir Güç Olarak Hiciv

Bu novellada hiciv, yalnızca bir eğlence biçimi olarak değil; 19. yüzyıl Kırgız göçebe toplumunun katı yapılarının karşısına dikilen yıkıcı ve dönüştürücü bir güç olarak sunulur. Komik bir karakter olan Cooşbay aracılığıyla anlatı, zekâ ve kahkahanın; seçkinlerin kibirini sarsabilecek, ikiyüzlülüğü açığa çıkarabilecek ve resmî söylemin sustuğu yerde gerçeği dile getirebilecek güçlü birer direniş aracı olduğunu gösterir.

Hicvin hikâyedeki temel işlevlerinden biri, toplumsal hiyerarşiyi eşitlemektir. Cooşbay’ın ağabeyi Bayserke gibi otorite figürleri, güçlerini büyük ölçüde kamusal saygınlıklarına, statülerine ve geleneğe sıkı sıkıya bağlı kalmalarına dayandırır. Cooşbay’ın ayrıntılı şakalarından keskin sözlü eleştirilerine uzanan mizahı ise bu yapay ciddiyeti söküp atan bir “ahlaki dengeleyici” işlevi görür. Bir köy başını ya da soylu bir lideri gülünç duruma düşürdüğünde, hiciv kimsenin eleştiriden muaf olmadığını gösterir. Böylece “sıradan insanın” güçlü olanı küçük düşürebildiği bir alan açılır; zekânın ve keskin dilin çoğu zaman siyasî ya da ailevi makamdan daha etkili olduğu kanıtlanır.

Hiciv aynı zamanda kurumsal ikiyüzlülüğe, özellikle de dinî ve toplumsal ritüellerdeki samimiyetsizliğe karşı bir silah işlevi görür. Cooşbay, Momo Hacı’nın gösterişçi dindarlığını alaya aldığı ya da Cuma namazının katı biçimselliğini bozduğunda, toplumu dış görünüş ile içtenlik arasındaki çelişmeyle yüzleşmeye zorlar. Bu yönüyle hiciv, toplumsal bir düzeltme mekanizmasıdır; ironi aracılığıyla hesap verebilirlik ve ahlaki dürüstlük talep eder.

Sonuçta hicvin asıl gücü, güçsüzleri koruyabilme kapasitesinde yatar. Cooşbay zekâsını, işçilere yiyecek sağlamak ve dağ tüccarlarını sömürden korumak için kullanır. Gelenek ve hiyerarşiyle biçimlenmiş bir toplumda hiciv, özgürlüğün en güçlü ifadesine dönüşür; insan onurunu koruyan ve adaletin kahkahanın özgürleştirici gücüyle sağlanabileceğini gösteren adeta kutsal bir araç hâline gelir.

Örnek sahne: Hatırlı misafirler Bayserke'nin evine geldiğinde, Cooşbay'la tanışıp onun nükteli hikâyelerini dinlemek için büyük bir heyecan duyar. Ancak Bayserke kendi saygınlığına öylesine takıntılıdır ki Cooşbay'ın yeteneğini basit bir saçmalık olarak görür ve kardeşini mutfağa göndererek onu sıradan bir hizmetçi gibi göstermeye çalışır.

Ne var ki bu susturma girişimi tam tersine sonuç verir. Cooşbay bu anı, hicvin gerçek gücünü göstermek için fırsata çevirir. Bayserke ondan misafirlerin atlarına gece boyunca "iyi bakmasını" istediğinde, Cooşbay bu emri karanlık ve kelimesi kelimesine bir yorumla yerine getirir ve atların hepsini keser. Böylece Bayserke'nin özenle kurmaya çalıştığı saygın ve vakur imajı tamamen yerle bir eder.

Gecmis: Kayıp Tarih ve Yaşayan Gelenek Arasındaki Çatışma

Yazar, Kırgız tarihindeki köklü bir dönüm noktasına ışık tutar: Kadim runik alfabeden (bitik) ve Tengricilik köklerinden, İslamiyet'e ve Arap alfabesine geçiş süreci.

Bu değişim, tarihin akışını değiştiren devasa bir kırılmadır. İslamiyet beraberinde derin bir inanç ve yeni bir maneviyat getirir de, bağımsız bir yazı sisteminin terk edilmesine ve erken dönem Kırgız kimliğine dair pek çok unsurun kayıt altına alınmadan kaybolmasına neden olmuştur.

Novellada bu tarihsel boşluk, Cooşbay'ın 19. yüzyıl yayla hayatındaki dinî algısında somutlaşır. Cooşbay; camilerin, minarelerin ve medreselerin olmadığı, bunların yerini açık gökyüzünün ve zengin sözlü geleneğin aldığı bir dünyada yaşar. Aslında Cooşbay'ın karşı olduğu şey İslam'ın kendisi değildir; o, yerleşik hayatın getirdiği katı dinî kalıpları, bu yapıya uygun imkânları olmayan göçebe bir topluma dayatmaya çalışanları sorgular. Cuma namazı üzerine yapılan tartışmalar bunun en somut örneğidir. Cooşbay, yaylada ne bir cami ne de uygun bir bina olduğunu hatırlatarak nerede toplanılacağını içtenlikle sorar. Bu soru inanca bir saygısızlık değil; yayla hayatının gerçekleri ile dini şehirli bir bakışla öğrenenlerin beklentileri arasındaki uçurumu gösteren bir tespittir.

Cooşbay, Nurmoldo gibi şahsiyetleri sorgularken dinî reddetmez; aksine dinî pratiklerin halkın yaşam gerçeklerine uyarlanmamasını eleştirir. Onun hicvi, atalarının kayıp tarihi ile bugünün gerçekliği arasında bir köprü kurar. Bağımsız bir yazıya ya da taş binalara sahip olunmasa bile, bir milletin ruhunun samimiyet, mizah ve dürüst niyetle yaşatılabileceğini kanıtlar. Bu tema, tarihin büyük bir kısmı unutulmuş olsa da, bir ulusun asıl karakterinin kendi öz geleneklerinde, sözlü mirasın derinliklerinde ve kimliğine duyduğu kişisel bağlılıkta saklı kaldığını vurgular.

Örnek sahne: Cooşbay, ağabeyi Bayserke'ye büyükannelerinin nasıl ibadet ettiğini anlatır. Bunu "onun kendine has duası" olarak tanımlar. Büyükannesinin sessiz bir köşeye çekilip Tanrı'yla kalbinden kopan sade Kırgızca kelimelerle konuştuğunu, sadece en sonunda bildiği ve kutsal saydığı tek Arapça ifade olan "la ilahe illallah" dediğini aktarır. Cooşbay kendisinin de aynısını yapabileceğini söyler: Abdest alıp Kök-Döb tepesine çıkmak ve bu samimi, kişisel usulle dua etmek.

Bu sahne, kayıp tarih ile yaşayan gelenek arasındaki gerilimi çok net yansıtır. Göçebe yaylalarında medrese ya da okul olmadığı için halkın çoğu resmî bir din eğitimi almamıştır. Arapça telaffuzları ya da ritüellerin katı kurallarını bilmezler. Bunun yerine inançlarını büyüklerinden işiterek öğrenmişlerdir; nesilden nesile aktarılan bu bilgiler, hiçbir resmî denetimden geçmeden Arapça kırıntılarıyla Kırgızca ifadelerin harmanlanmasıyla oluşmuştur. Büyükannenin duası İslam'ı reddetmek değil, mecburiyet ve kopukluktan doğan samimi bir uyarlamadır.

Din: İkiyüzlülük ve Samimi İnanç

Novellada dinî ikiyüzlülük ile samimi inanç arasındaki gerilim, Cooşbay'ın hiciv dolu bakışı üzerinden işlenir. Anlatı, gösterişe dayalı bir dindarlığı sert biçimde eleştirir; inanç yalnızca dış görünüşe ve ritüele indirgendiğinde ahlaki özünü yitirmeye başlar. Bu durum en belirgin biçimde, tesbihini takıntılı biçimde çekerek kutsallık görüntüsü veren Momo Hacı'da ve merhametin ruhundan çok kuralların şekline odaklanan Molla Nurmoldo'da somutlaşır.

Cooşbay'ın müdahaleleri, resmî ibadet düzenini bozması ya da pahalı sarıkları alaya alması, ilahî olana saygısızlık değildir. Aksine dinî otoritenin etrafında biriken kibri ve gösterişi dağıtma çabasıdır. Cooşbay'a göre ritüeller, eğer toplumsal üstünlük kurmanın ya da başkalarını sömürmenin aracı hâline gelmişse içi boş hareketlere dönüşür. Zekât toplayanlarla karşı karşıya geldiği sahne bu açıdan çarpıcıdır. Cooşbay, hiciv yoluyla dinî bir yükümlülüğün nasıl açgözlülüğe dönüştürülebileceğini ve en savunmasız insanlara zarar verebileceğini gözler önüne serer.

Bu gösterişçi dindarlığın karşısında ise dürüstlüğe ve insanî bağa dayanan samimi bir inanç anlayışı yer alır. Novella bu sessiz imanı Cooşbay'ın büyükannesinin şahsında örnekler. Büyükannesi dualarını kendi dilinde, sade ve içten sözlerle eder. Anlatı, gerçek maneviyatın görkemli minarelere ya da kusursuz Arapça telaffuza bağlı olmadığını vurgular; asıl olanın merhametli davranışlar ve başkalarını yargılamaktan kaçınan bir kalp olduğunu söyler. Sonuçta metin, bir insanın inancının değerinin ne kadar insan kalabildiğiyle ölçüldüğünü ima eder.

Örnek sahne: Mezarlıktan bir maasısını kaybetmiş olarak dönen Momo Hacı, kendini vecde gelmiş gibi gösterir ve sırlar ile ilahî seslerden söz ederek gizemli bir hava yaratır. Bu teatral tavır, köyün mollalarını ve ailesini etkiler. Herkes onun velilerle karşılaşmış olduğuna inanır ve böylece kutsal saygınlığı daha da artar.

Oysa Cooşbay gerçeği görmüştür. Mezarlıkta bulunan Cooşbay, küçük kardeşinin sahte bir huşu içinde davrandığını, ardından da paniğe kapılarak oradan kaçtığını bilir. Geride bıraktığı maasıyı bilerek almış ve bu sahtekârlığın kanıtı olarak saklamıştır. Köy halkı dinî bir hayranlık içinde Momo Hacı'nın ilahî işaret hikâyesini dinlemek üzere toplandığında, Cooşbay sahnenin tam ortasında bu gösteriyi bozar. Alaycı bir ifadeyle olayı yedi erenin ziyareti olarak yorumlar ve ardından sakladığı maasıyı kalabalığın önünde çıkararak tüm oyunu ortaya serer.

Uyumsuzluk: Aile Utancı ve “Kara Koyun”

Novellada Cooşbay, toplumsal itibar ve kabile saygınlığına büyük önem veren bir aile içinde “kara koyun” temasını temsil eder. Ağabeyi Bayserke köyün başıdır; küçük kardeşi Momo Hacı ise kendini ermiş ilan etmiş bir dindardır. Uyat yani utanç kavramının toplumsal düzeni belirleyen temel ölçüt olduğu bir çevrede, Cooşbay'ın hicivle uğraşması kardeşleri tarafından bitmeyen bir aile utancı olarak görülür. Onlar aile adının etrafına saygınlık ve dindarlık duvarları örmeye çalışırken, Cooşbay'ın kahkahası bu duvarları sürekli yıkan bir güç hâline gelir.

Aile içindeki gerilim, uyum ile sahicilik arasındaki çatışmadan doğar. Bayserke için soytarı gibi davranan bir kardeşe sahip olmak, siyasal otoritesine yönelmiş doğrudan bir tehdittir. Ailenin gözünde Cooşbay, “saygın akraba” rolünü oynamayı reddeden, güvenilmez bir aykırıdır. Oysa akademik bir bakışla değerlendirildiğinde, Cooşbay'ın kara koyun oluşu ahlaki bir işlev taşır. Farklı olan tek kişi olduğu için, kardeşlerinin ardına saklandığı kibri ve ikiyüzlülüğü açığa çıkarabilecek yegâne kişidir. “Utanç verici” görülen davranışları, kusursuz bir kamu imajı sürdürme baskısına karşı geliştirilmiş sarsıcı bir tepkidir.

Anlatı bu durumu romantize etmez; aile dışına itilen kişinin bedel ödediğini gösterir. Cooşbay sık sık cezalandırılır, dövülür ya da görmezden gelinir. Buna rağmen zekâsından ve sözünden vazgeçmez. Bu tema, çoğu zaman “kara koyun”un grubun en dürüst üyesi olduğunu ima eder. Onun uyum sağlamayı reddedişi kötücül bir başkaldırı değil; görünüşün gerçeğin önüne geçtiği bir dünyada hakikate sadık kalma cesaretidir.

Örnek sahne: Cooşbay'ın “Sahte Ölüm” oyunu sonrasında yaşananlar bu temayı çarpıcı biçimde ortaya koyar. Cooşbay, ağabeyini ve yengesini birbirlerinin öldüğüne inandırmış, köy halkı yaşayan insanlar için yas tutmuştur. Gerçek ortaya çıktığında ortalık yatışsa da Bayserke hem küçük düşmüş hem de öfkeye boğulmuştur. Cooşbay'ın hemen huzuruna getirilmesini ve cezalandırılmasını ister.

Ailenin üzerine düşen “utanç”tan titreyen Bayserke, onun nasıl bu kadar yüz kızartıcı davranabildiğini sorar. Cooşbay'ın cevabı ise kara koyunun trajedisini ve zekâsını özetler: “Ağabey, seni güldürsem hoşuna gitmiyor; ağlatsam yine hoşuna gitmiyor. Ben seni nasıl memnun edeyim?”

Bu sahne, aile içindeki aykırı bireyin imkânsız konumunu gösterir. Saygınlık takıntısıyla yaşayan bir ailede Cooşbay'ın ne yeteneğine ne de hakikatine yer vardır. Bayserke onun mizahını soylarına sürülmüş bir leke olarak görürken, Cooşbay kardeşlerinin katı tutumunu ruhu daraltan bir kafes olarak görür.

Adalet: Toplumsal Adalet ve Özgecilik

Novella'da Cooşbay'ın hiciv yolculuğunun ardında güçlü bir toplumsal adalet duygusu ve başkalarının iyiliğini önceleyen özgeci bir tavır vardır. Çoğu zaman bir soytarı olarak küçümsense de, eylemleri; yoksulların ve savunmasızların sesinin duyulmadığı bir toplumda halk adına konuşan bilinçli bir duruş sergilediğini gösterir. Kabile hiyerarşilerinin katı, ekonomik eşitsizliklerin belirgin olduğu bir düzende mizah, toplumsal dengesizlikleri sarsan ve ihtiyaç sahiplerine nefes alanı açan bir araç hâline gelir.

Cooşbay'ın özgeciliği en çok sömürünün yaşandığı anlarda görünür. O, çoğu zaman görmezden gelinen “küçük insanlara” yani emekçilere, çobanlara ve geçim sıkıntısı çeken ailelere karşı içten bir duyarlılık taşır. Onun için hiciv, otoritenin açgözlülüğüne şiddete başvurmada karşı koymanın tek yoludur. Mizahı kişisel çıkar için değil; çoğu zaman kendi güvenliğini ve itibarını riske atarak toplumun onurunu korumak için kullanır.

Akademik bir bakışla değerlendirildiğinde Cooşbay, adeta bir toplumsal denge unsuru gibi hareket eder. Onun zihninde geçerli olan “ahlaki ekonomi” anlayışına göre zenginlik ve rızık biriktirmek için değil, paylaşım için vardır. Özgeciliği pasif bir merhamet değil; adaleti sağlamak için göze alınmış bilinçli ve riskli bir çabadır. Metin, Cooşbay aracılığıyla adalet mücadelesini insanî bir zemine taşır ve keskin zekâyâ sahip tek bir bireyin bile ortak iyilik adına ses olabileceğini gösterir. Sonuçta asıl büyüklüğün, yeteneklerini zayıfları korumak ve daha merhametli bir düzen talep etmek için kullanma cesaretinde yattığını vurgular.

Örnek sahne: Cooşbay, köyde mollaların fitre zekâtı topladıklarını görür. Maddi durumu zor, hatıta çocukları aç olan ailelerin kuzularını ve koyunlarını sürüp götürdüklerine tanık olur. Köy halkı sessizce boyun eğerken, Cooşbay derin bir acıma ve öfke duyar ve harekete geçmeye karar verir.

Elindeki kementi kendi köpeğine takmış gibi yaparak onu kovalar ve yüksek sesle “utan” diye bağırır. Zekât toplayanlar ne yaptığını sorunca, sözünü doğrudan onlara çevirir. Köpeğe, “Yemenin nesi utanç? Beyler, ağalar ve mollalar yoksulun zekâtını alırken utanmıyorsa sen niye utanıyorsun?” diye seslenir. Bu benzetme o kadar keskin, bu alay o kadar açıktır ki başmolla daha fazla küçük düşmemek için toplama işini durdurmak zorunda kalır. Sürülerin sahiplerine geri verileceğini ilan eder. Böylece Cooşbay, kahkahanın gücüyle adaletsizliği geri püskürtmüş olur.

Sözlü Edebiyat: Bozkırın Manevi Mimarisi ve “Canlı Tiyatro” Geleneği

Kırgız halkının tarihi, taş şehirler ya da kalıcı mimari eserlerle değil; “büyük sözler” üzerine kurulu derin bir manevi mimariyle şekillenmiştir. Göçebe bir toplumda hayat hareketlilikle ve uçsuz bucaksız yaylalarla tanımlanırken, kültürel miras tuğla ve taşta değil, sözlü gelenekte korunmuştur. Yerleşik medeniyetler ardında anıtlar bırakırken, Kırgızlar Manas Destanı’nı ve halk komiğinin keskin, diri bilgeliliğini bırakmıştır. Bu bağlamda novella, Cooşbay’ı yalnızca bir şakacı olarak değil; tek kişilik gezici bir tiyatro olarak sunar. O, başka toplumların sahnelerde ve sinemalarda bulunduğu dramı, hicvi ve karakter canlandırmalarını tek başına topluluğa taşıyan bir sanatçıdır.

Cooşbay’ın kuudul geleneğine dayanan sanatı, her yurdu ve her tepeyi bir sahneye dönüştüren özgün bir “canlı tiyatro” örneğidir. Perdeye ya da yazılı metne ihtiyaç duymadan; bedenini, sesini ve çevresini kullanarak toplumun sevinçlerini ve sıkıntılarını yansıtan sahneler kurar. Bu performatif miras, göçebe ruhun sanattan yoksun olmadığını; aksine sanatı gündelik hayatın dokusuna işlediğini gösterir. Cooşbay’ın taklit yeteneği ve farklı karakterlere bürünebilme gücü, göçebe dünyanın sineması gibidir; hakikatleri ve hikâyeleri insan ifadesinin gücüyle görünür kılar.

Sonuçta bu tema, en kalıcı anıtların taşla değil; sözle ve performansla inşa edildiğini savunur. Çünkü söz, kuşaktan kuşağa aktarıldıkça yaşamaya devam eder.

Örnek sahne: Cooşbay’ın “canlı tiyatrosu” Andican Pazarı sahnesinde belirginleşir. Sessiz dağların aksine kalabalık ve karmaşık bir ortam olan bu pazar, onun için dev bir açık sahneye dönüşür. Hemşehrilerinin hilekâr tellallar tarafından kandırılmasını önlemek için ustalıklı bir gösteri başlatır. O sadece hayvan satmaz; satışı adeta sahneler.

Kalabalığın gözleri önünde tüm oyunculuk yeteneğini kullanır. Dudaklarını büzerek, gözlerini abartılı biçimde açarak, ses tonunu değiştirerek dikkatleri üzerine çeker. Issık Göl’ün dağ çayırlarını ritmik ve ikna edici sözlerle anlatır; sıradan bir alışverişi sürükleyici bir gösteriye dönüştürür. Bir tellal gizlice pazarlık etmeye kalktığında ise fiziksel mizaha başvurur. Kolunun içinde yumruğunu sıkarak adamın açgözlülüğünü taklit eder, pazarı kahkahaya boğar ve kalabalığı kendi tarafına çeker.